ADANA MÜZESİ'NDEN ATTİKA TİPİ LAHİT PARÇALARI

Figen ÇEVİRİCİ-COŞKUN[1]

Öz

Bu çalışma ile Adana Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmış olan iki lahit parçasının stilistik ve ikonografik açıdan değerlendirilmesi yapılmış ve bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.[2] Kabartmalı sahneler içeren bu lahit parçalarından biri Dionysos (Env. No. 5826), diğeri ise savaş (Env. No. 898) konulu olup, her iki örnek de birer Attika Tipi lahde aittir. Fakat stilistik özellikleri ve hammaddeleri bunların Attika'da değil, Anadolu'da birer taklit olarak üretildiklerini düşündürmektedir.
MS. 140-180 yılları arasına tarihlediğimiz Dionysos konulu lahit parçası aracılığı ile Attika lahitlerinin üretilmeye başlanmasından kısa bir süre sonra Anadolu'ya ihraç edilmeye başlandığı ve burada yerel versiyonlarının üretildiği anlaşılmaktadır.
MS 3. yüzyılın ilk dörtlüğüne tarihlediğimiz Savaş konulu Adana örneği ise pervazındaki bezemesi ile Attika tipi lahitlerde pervaz süsü olarak tamamen bitkisel bezeme kullanma geleneğini gösteren önemli örneklerden bir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Attika tipi lahit, Adana müzesi, Roma imparatorluk dönemi, Dionysos konulu lahit, savaş konulu lahit.

FRAGMENTS OF ATTIC SARCOPHAGUS FROM ADANA MUSEUM

Abstract

This study stylistically and iconographically evaluates two sarcophagus fragments at the Adana Museum and introduces them to the scholars working in the field. These sarcophagus fragments with reliefs depict Dionysus (Inventory number 5826) and war (Inventory number 898) scenes and both examples belong to Attic type sarcophagi. However, their stylistic peculiarities and materials suggest that they were not produced in Attica but imitated in Anatolia.
The Dionysus sarcophagus fragment which we dated to 140-180 CE suggests that Attic sarcophagi were exported to Anatolia very shortly after their appearance in Attica and local versions were produced there.
The battle-themed Adana sample which we dated to the first quarter of the 3rd century CE which uses completely vegetal decorated patterns at the fillet comes out as one of the most important examples showing that the completely vegetal decorations used on Attic type sarcophagi.

Keywords: Attic type sarcophagus, Adana museum, Roman imperial period, Dionysus sarcophagus, war-themed sarcophagus.

[1] Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici Coşkun, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, figen.coskun@dpu.edu.tr

[2] Bu çalışma kapsamında incelediğim iki Attika Tipi Lahit parçası için yayın izni veren Adana Müzesi Müdürlüğü'ne ve çalışmalarım sırasında kolaylık sağlayan müze çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Giriş

MS. 2. yüzyılın ilk yarısı ile 3. yüzyılın ikinci yarısı arasında üretildiği düşünülen Attika lahitleri, Roma İmparatorluk Dönemi lahit repertuarında önemli bir grubu oluşturmaktadır. 2. yüzyılın ilk yarısında az sayıda üretilen bu lahitler, özellikle 3. yüzyılın ilk yarısından itibaren yoğun olarak üretilmeye başlanmış ve bu yüzyılın ortalarından hemen sonra üretimleri sona ermiştir (Koch-Sichterman, 1982, s. 456). Attika lahitleri üzerine ilk çalışmalar yapıldığında tespit edilen eserlerin başlangıçta oldukça az sayıda olması, eserleri değerlendirirken birçok soruyu da beraberinde getirmiş ve hak ettiği değerin geç anlaşılmasına neden olmuştur (Koch-Sichtermann, 1982, ss. 366-369). Bugün artık birçok örnek biliniyor olmakla birlikte, ikonografik ve kronolojik açıdan henüz cevaplanamayan sorular hala bulunmaktadır. Bunun temel nedeni, müzelerin sergi alanlarında veya depolarında hala yayınlanmayı bekleyen eserlerin bulunuyor olmasıdır. Bu nedenle Attika lahitlerini, özellikle ikonografik açıdan daha iyi tasnif edebilmek, kronoloji problemlerini çözebilmek ve ait oldukları dönemin üretim merkezleri ile sanatçıları arasındaki etkileşimi daha iyi anlayabilmek için, mevcut örnekleri literatüre kazandırmak gerekmektedir. Küçük bir lahit parçasının bile probleme yönelik bazı soruları cevaplayacak nitelikte olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu amaçla çalışma programıma alarak burada incelediğim iki Attika tipi lahit parçasının, aynı zamanda konu ile ilgilenen meslektaşların çalışmalarına da hizmet edeceğini düşünmekteyim.

1. Dionysos Lahdi Parçası

05.10.1972 tarihinde, Adana Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmış olan 5826 envanter numaralı parçanın, korunan yüksekliği, 52 cm., korunan genişliği ise 75 cm. dir. Üzerinde figürlü bir kabartma bulunan bu parça, lahit teknesinin uzun yüzlerinden birine ait olmalıdır. Lahit teknesinin üst pervazında yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla, lesbos kymationu, yumurta-mızrak dizisi ve inci dizisi bulunmaktadır. Büyük oranda korunamamış olan kabartma üzerinde iki figür görülmektedir (Resim 1).

Resim 1: *Dionysos Konulu Lahit Parçası, Adana Müzesi.*

Bunlardan biri sahnenin sol bölümünde yer alan kymbalon çalarak dans eden bir satyros figürüdür. Sağa ilerler vaziyetteki satyros figürü, başını geriye doğru eğmiş vaziyettedir ve yüzü cepheye yönelmektedir. Başın hareketine uyum sağlayacak şekilde, vücudunun üst bölümünü hafifçe kendi sağına doğru döndürmek suretiyle dans etmektedir. Sol omzu üzerinde bir panter postu taşımaktadır. Vücudunun belden aşağısı ve sağ kolunun dirsekten itibaren alt bölümü korunamamıştır. Bununla birlikte, sağ kolunun korunan üst bölümünün pozisyonundan da anlaşıldığı üzere, hemen sağında yer alan kymbalonu çaldığı anlaşılmaktadır. Satyros figürünün sol kolu ise omzundan sarkan postun arkasında kalmış vaziyette tasvir edilmiştir ve görünmemektedir.

Diğer figür ise sahnenin sağında, lahit teknesinin köşesinde yer almaktadır. Cepheden tasvir edilmiş olan bu sakallı erkek figürü, ayakta durur vaziyettedir ve sağ elinde bir thyrsos taşımaktadır. Bu figürün satyros figürüne göre daha yaşlı olarak betimlenmiş olması ve yüzündeki sert ifade, açık alnı, iri gözleri, uzun-gür bıyık ve sakalı ile yağlı ve kaslı vücut yapısı onun bir silenos olduğunu göstermektedir. Sol kolu ile bacaklarının alt bölümü korunamamış olan silenosun vücudunun üst kısmı çıplaktır. Belden aşağısı bir kumaş ile örtülmüş ve kumaşın bir kısmı beline kuşak gibi sarılmış vaziyettedir.

Satyros figürünün dans eder pozda bir ritim içinde betimlenmesine karşın, cepheden tasvir edilen silenos figürünün hareketsiz duruşu, onun bu sahnede bir köşe figürü olarak kullanılması ile ilişkilidir. Nitekim figürlü sahnenin üzerinde yer alan mimari bezeme frizi, silenosun başının üst bölümünde kesintiye uğramış ve burada farklı bir bezeme uygulanmıştır. Bu durumda sahnenin korunamamış olan diğer ucunda da benzer şekilde bir silenos figürü beklemek gerekir.

Lahit üzerindeki sahnede, dans ederek kymbalon çalan satyros figürünün yer alması, burada thiasos konusunun betimlendiğini göstermektedir. Dionysos lahitleri üzerinde popüler olan thiasos sahnelerinde satyros, menad, silenos ve Pan gibi thiasosun baş aktörlerinin tympanon, aulos, kithara ve kymbalon eşliğinde, coşkulu bir biçimde dans ettikleri görülmektedir (Matz, 1968a, ss. 18-65; Matz, 1975, ss. 449, 460-462, Taf. 268. Nr. 258, Taf. 286. Nr. 268). Bu sahnelerin bazılarında Dionysos'u görmek mümkünken, thiasos alayı Dionysos olmadan da tasvir edilebilmiştir (Matz, 1968a, s. 84). Bu durumda lahdin korunamamış olan bölümünde, thiasos alayının yukarıda anılan diğer üyelerinin betimlendiğini düşünmek mantıklı görülmektedir.

Lahdin genel özellikleri itibariyle bir Attika lahdi olduğunu söyleyebiliriz. Attika lahitleri arasında Dionysos ile ilişkili konuların MS. 2. yüzyılın ilk yarısından itibaren sevilerek üretilmeye başlandığını görmekteyiz. Bu tip Dionysos Lahitleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapmış olan Matz, thiasos konulu Attika lahitlerinin erken örneklerini A, geç örneklerini ise B serisi altında gruplayarak, A serisi için MS. 130-180, B serisi için ise MS. 210-240 yıllarını uygun görmüştür (Matz, 1968a, ss. 83-86, 97)[3]. Bunun yanı sıra, söz konusu lahitler üzerindeki thiasos sahnelerinde yer alan figürleri tiplerine göre detaylı olarak incelemiştir. Adana örneğindeki satyros figürü, geriye doğru eğdiği başı ve vücudunun hareketi ile Matz'in Attika lahitleri A serisi içinde incelediği ve TH 17 olarak numaralandırdığı satyros figürü ile benzer bir duruş sergilemektedir (Matz, 1968a, s. 25, Nr. 17).

Adana örneği üzerindeki figürlerin kas stili, eserin tarihlendirilmesine yardımcı olacak veriler sunmaktadır. Bu figürlerin kasları ve kaburga kemikleri Erken İmparatorluk Dönemi heykellerinde olduğu gibi çok belirgin hatlarla ve ayrıntılı olarak verilmemiştir. Aksine, MS. 2. yüzyılda üretilen ve Hellenistik Dönem'e geri giden Küçük Asya örneklerinde (Kreikenbom, 1990, s. 24) olduğu gibi kaslar, birbiri içinde eritilerek verilmiştir. Bunun yanı sıra, satyros figürünün baş ve üst gövde hareketi, doğal olmayan ve yapay duruş sergileyen Geç Hellenistik Dönem eserlerini hatırlatmaktadır (Zanker, 1974, s. 117; Fuchs, 1959, ss. 150-160). Özellikle başın hareketine bağlı

[3] Wiegartz ise, söz konusu Attika lahitlerini MS. 140-260 yılları arasına yerleştirmektedir, bkz.: Wiegartz, 1977, s. 388.

olarak, boynun ve üst gövdenin dönüşünde kasılma hissedilmektedir. Bu anlamda Adana örneğinin MS. 2. yüzyılın 2.ve 3. dörtlüklerine tarihlendirilen Palestrina (Resim 2: Matz, 1968a, ss. 102-103, Taf. 6, Nr. 6; Wiegartz, 1977, s. 387), Atina (Resim 3: Matz, 1968a, ss. 101-102, Taf 5, Nr. 4) ve Floransa'daki (Resim 4: Nocentini, 1964, ss. 314-318; Matz, 1968b, ss. 179-180, Taf. 82, Nr. 72) Dionysos lahitleri üzerindeki kymbalon çalan satyros figürleri ile çok yakın benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Kas stili ve duruş pozunun yanı sıra, saçların biçimi, derine yerleştirilen gözlerdeki hülyalı bakışlar, yukarıda bahsi geçen lahitler üzerindeki kymbalon çalan satyros figürlerinin tamamında benzer şekilde verilmiştir. Buna ilaveten, Palestrina ve Atina lahitleri ile aynı grup (A Serisi) içinde değerlendirilen ve Mistra'dan gelen bir başka Dionysos lahdi (Matz, 1968a, ss. 99-100, Taf. 2, Nr. 2) üzerindeki silenos figürünün gövde-kas yapısı da Adana örneğindeki silenos figüründe olduğu gibidir.

Resim 2: *Dionysos Lahdi, Palestrina (Matz 1968a: Taf. 6.6).*

Resim 3: *Dionysos Lahdi Parçası, Atina (Matz 1968a: Taf. 5.4).*

Resim 4: *Dionysos Lahdi, Floransa (Matz 1968b: Taf. 82.72.1).*

Lahde teknik açıdan baktığımızda, satyros figürünün omzunda taşıdığı panter postunun kıvrımlarını oluşturan derin kanalların matkap kullanılarak oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Benzer bir uygulama silenos figürünün giysisinde de görülmektedir. Buna karşın özellikle Geç Antoninler ile Severuslar Dönemleri'ne ait lahitlerin (Durugönül - Kaplan, 2009, s. 152) aksine, buradaki figürlerin yüzlerinde (burun, göz ve dudak) matkap kullanılmamıştır. Sonuç olarak toparlayacak olursak; 5826 envanter numaralı lahit parçasının stilini, teknik özelliklerini, benzer örneklerini ve bu tip Dionysos lahitlerinin Antoninler Dönemi'nden itibaren popüler olarak üretilmeye başlandığını göz önüne alarak, Erken/Orta Antoninler Dönemi'ne (MS. 140-180) ait olduğunu önermek mümkündür.

Nitekim lahdin mimari bezemesi de bu tarih önerisini destekler niteliktedir: Yukarıda da belirtildiği gibi, lahit teknesinin üst pervazında, Lesbos kymationu, yumurta-mızrak dizisi ve inci dizisi yer almaktadır. Lahdin mimari bezemesinde tarihlemeye yardımcı olan unsurlar yumurta-mızrak dizisidir. Dolgun ve sivri formlu yumurtalar, etrafını çevreleyen çanaktan derin bir kanalla ayrılmaktadırlar. İçe eğik kenarlı ve keskin sırtlı çanakların alt ucu, altındaki silme ile bütünleşmektedir. Çanakların arasında yer alan keskin sırtlı mızraklar çanaklara bitişik olarak işlenmiştir. Mızrakların sivrileşen uç bölümleri ise, çanaklardan bağımsız olarak alt silmeye değmektedir. İnce makaraların arasında yer alan incilerin formu elips şeklindedir. Adana örneğindeki bezemede, yumurtaların çanaklardan derin bir kanalla ayrılması ile çanaklar arasında yer alan keskin sırtlı mızrakların çanaklara bitişik olarak verilmesi, Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren görülmeye başlayan bir özelliktir (Karaosmanoğlu, 1996, s. 27 vd.) Buna karşın, yumurta-mızrak dizileri ile hemen alt silme üzerinde yer alan inci dizileri arasındaki uyumun bozulduğu dikkati çekmektedir. Özellikle Hadrian Dönemi'nin bezeme geleneğinde, genellikle yumurtaları çevreleyen çanakların alt ucunun alttaki silmede yer alan inci dizileri ile kaynaşmış gibi işlendiğini ve her çanak alt ucunun altına bir inci veya makara gelecek şekilde bir düzenlemenin yapıldığını görmekteyiz. Hadrian Dönemi'nden sonra yumurta dizisi ile inci dizisi arasındaki bu düzenin yavaş yavaş bozulmaya başladığı görülmektedir (Karaosmanoğlu, 1996, s. 47, Lev. 30a, 31a; Vandeput, 1997, Pl. 88.1). Adana örneğindeki bezemeye baktığımızda, yumurta-mızrak dizisinin inci dizisi ile belli bir düzen içinde verilmediğini görmekteyiz. Lahit üzerindeki bezemede yumurta dizisi ile inci dizisi arasındaki uyumsuzluk, Hadrian Dönemi sonrasına işaret etmektedir. Buna ilaveten, tıpkı bu lahit üzerindeki bezemede de görüldüğü gibi, yumurtaların etrafını çevreleyen çanakların bir yay görünümünü alarak alt silme ile bütünleşmeleri Antoninler Dönemi'nde karşımıza çıkan bir özelliktir (Karaosmanoğlu, 1996, s. 48, Lev. 33a, 33b; Durugönül - Kaplan, 2009, s. 153). Lahit bu özellikleriyle MS. 2. yüzyılın 3. dörtlüğüne tarihlenen üç Attika lahdinin bezemesi ile yakın benzerlik göstermektedir. Bu lahitler; St. Petersburg'da bulunan bir Akhilleus Lahdi (Robert, 1968, ss. 23-26; Saverkina, 1979, ss. 15-17, Taf. 1-5), Ianina Müzesi'nde bulunan bir Dionysos Lahdi (Matz, 1968a, ss. 86, 104-106, Nr. 8, Taf. 10-12) ve Korinth Müzesi'nde bulunan bir Amazon Lahdi (Koch, 1993, ss. 415-417, Abb. 13) parçasıdır. Bu durumda lahdin bezeme kuşağının da tıpkı üzerinde yer alan figürlerin stilistik özelliklerinde olduğu gibi, Erken/Orta Antoninler Dönemi'ne (MS.140-180) işaret ettiğini söylemek mümkündür.

2. Savaş Konulu Lahit Parçası:

04.09.1952 tarihinde satın alma yoluyla Adana Müzesi'ne kazandırılan 898 envanter numaralı ikinci lahit parçasının korunan yüksekliği, 65cm., korunan genişliği ise, 104cm. dir. Lahit teknesinin üst pervazındaki üst silmede kıvrım dalları arasında koşan hayvan figürleri yer almaktadır. Hemen altındaki silmede ise, akanthus yapraklarından oluşan bir bezeme kuşağı bulunmaktadır (Resim 5).

Resim 5: *Savaş Konulu Lahit Parçası, Adana Müzesi.*

Lahit teknesinin uzun kenarlarından birine ait olması muhtemel kabartma üzerindeki sahnede, sağ tarafa doğru yönelmiş olarak hareket halinde verilen iki atlı figürü bulunmaktadır. Sahnenin sağ tarafında yer alan atın başı ve bacakları korunamamıştır. Üzerindeki savaşçı figürünün ise başı, dirsekten itibaren kolları ve sağ ayağı korunamamıştır. Gövdesinin üst bölümü cepheye doğru yönelmiş olan figür, zırh giyimlidir. Omuz hizasında yukarı kaldırdığı sağ kolunun hareketinden de anlaşıldığı üzere, elinde bir savaş aleti (kılıç?) tutuyor olmalıdır. Zırhının eteği üzerinde, aşınmış olmakla birlikte, arkasından gelen savaşçıya ait atın sağ ayağı görülmektedir. Sahnenin solundaki atlı ise sağ omzunu açıkta bırakacak biçimde giydiği pelerini haricinde çıplaktır. Sol omzunu tamamen saran pelerinin ucu, figürün cepheye doğru yönelen gövdesinin arkasından aşağı doğru sarkmakta ve hafif geriye doğru uçuşmaktadır. Figürün baş kısmı oldukça tahrip olmuş, yüzü korunamamıştır. Ancak, lahit teknesinin üst profiline taşan başın korunan konturlarından hareketle, miğferli olduğu anlaşılmaktadır. Sol eli her ne kadar korunamamış olsa da kolun pozisyonu, figürün bu eli ile atın dizginlerini tuttuğunu göstermektedir. Sağ kolunu havaya kaldırmış ve muhtemelen elinde tuttuğu bir savaş aleti (kılıç?) ile düşmanına saldırır pozisyondadır. Fakat sağ eli başının arkasında kalmaktadır ve bu elinde olması gereken kılıç, baş ve vücudunun arkasında kaldığı için görülmemektedir. Sol bacağı görülmeyen figürün, sağ bacağı ise oldukça tahrip olmuş vaziyettedir. Üzerine bindiği atın ise, sol ön bacağı dışındaki bacakları ve sol tarafa yönelen başı korunamamıştır. Atın sağrısı üzerinde, kılıç tutan ve bileğe yakın bir yerden kırılmış olan bir el parçası görülmektedir. Bu el, yere düşmekte olan bir başka figüre aittir. Her iki at şahlanmış pozisyondadır ve atlılar da buna uygun olacak şekilde geriye kaykılarak betimlenmişlerdir. Kabartmanın sol tarafındaki atlı biraz daha öne çıkarılarak, sağdaki geride bırakılmış böylece sahnede derinlik sağlanmıştır. Atların ve savaşçıların pozisyonları, içerisinde bulundukları heyecanlı (hareketli) atmosferi hissettirmektedir.

Bu tür tasvirler genellikle av ve savaş konularının betimlendiği lahitler üzerinde görülmektedir. Ancak avın konu olarak seçildiği lahitler üzerinde, miğferli ve pelerinli figürler nadir olarak karşımıza çıkmakta olup, zırhlı figürlere pek rastlanmamaktadır (Andreae 1980). Adana örneğinde, soldaki atın sağrısı üzerinde gördüğümüz kılıç tutan el parçası, yere düşmekte/düşmüş olan bir başka savaşçıya aittir ve burada bir savaş konusunun işlendiğini açıkça göstermektedir.

Lahit teknesi üzerinde betimlenen konu ve üst pervazı bunun bir Attika lahdi olduğunu göstermektedir (Rodenwaldt, 1933, ss. 189-192; Koch - Sichtermann, 1982, ss. 369-370, 376-378). Attika lahitleri içinde savaş konusu ağırlıklı olarak Amazon savaşları (Akhilleus, Hippolytos, Meleagros efsaneleri ile ilişkili olarak) ve Troia savaşları çerçevesinde karşımıza çıkmaktadır (Koch - Sichtermann, 1982, s. 376 vd.). Amazon savaşlarının betimlendiği bu tip tasvirlerde genellikle Amazonların at üstünde betimlendiğini görmekteyiz (Redlich, 1942, Taf. 10; Robert, 1968, ss. 76-144, Taf. 27-49; Grassinger, 1999, Taf. 86-128). Burada incelediğimiz lahdin korunan genişliğinin 104 cm. olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, sahnenin ortalama yarısının korunduğunu düşünmemiz gerekir. Bu durumda burada incelediğimiz lahit parçası bir Amazon lahdine ait olsaydı, korunan bölümü üzerinde en azından bir Amazon figürü beklemek gerekirdi. Bu nedenle, Adana örneğinin bir Amazon lahdine ait olabileceğini gösteren herhangi bir veri bulunmadığını söyleyebiliriz.

Bu durumda Adana lahdi üzerindeki kabartmayı, Troia savaşları ile ilişkilendirilen konular bağlamında düşünmemiz gerekir. Yunanlılar ile Troialılar arasındaki savaşın konu olarak seçildiği Roma İmparatorluk Dönemi Attika lahitlerinin en erken örnekleri, MS. 2. yüzyılın son dörtlüğünde karşımıza çıkmaktadır (Koch - Sichtermann, 1982, ss. 407,408, 409, Nr. 6, 26, 36, 37, 52, 54). MS. 3. yüzyılın ilk yarısında sayıca çoğalan bu örneklerin (Koch - Sichtermann, 1982, s. 408), yaklaşık olarak MS. 260 civarına kadar üretilmeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu savaş sahnelerinde, daha ziyade mitolojik olmayan konuların yer aldığı görülmektedir (Koch - Sichtermann, 1982, s. 406) ve çoğu zaman betimlenen savaşın hangi savaş olduğunu tespit etmek mümkün olamamaktadır. Bunun temel nedeni, figürlerin benzer giysi ve tavır içinde tasvir edilmiş olmalarıdır. Savaş konulu lahitlerin genel karakteri bütün örneklerde benzer olmakla birlikte, ortak bir modele veya prototipe bağlı değildirler (Koch - Sichtermann, 1982, s. 406). Her lahdin yeniliği, içerdiği savaşçı gruplarının kompozisyon farklılığında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, Adana örneğinde de olduğu gibi, karşımıza farklı kompozisyonla çıkan her örnek ayrı bir öneme sahiptir.

Adana lahdinin ait olduğu dönemi saptama konusunda öncelikle lahit teknesinin üst pervazında yer alan bezemeyi incelememiz gerekir. Burada bulunan bezemenin akanthus yaprakları ve kıvrım dallardan oluşan bitkisel bezemeye dönüşmüş olması, MS. 3 yüzyıla işaret etmektedir (Koch - Sichtermann, 1982, s. 370). MS 2. yüzyıla tarihlenen Attika lahitlerinde lahit teknesinin üst pervazının, Klasik Yunan geleneğinin bir devamı olarak Lesbos kymationu, yumurta-mızrak (veya ok) dizisi ve inci dizisi ile bezendiği görülmektedir. Bu uygulama MS. 3. yüzyıl içinde de devam etmekle birlikte, 3. yüzyılın ilk dörtlüğünden itibaren bu alanın tamamen bitkisel bezeme (akanthus yaprakları, kıvrım dallar, meşe yaprakları, rozetler vb.) ile donatıldığı örnekler ortaya çıkmaya başlar. Yüzyılın ilk yarısı içerisinde ise, bu örneklerin sayısında artış görülür. Bu çalışmada incelediğimiz 898 envanter numaralı lahit parçasını da bezeme unsurlarını dikkate alarak 3. yüzyıl örnekleri arasında değerlendirmek gerekmektedir.

Lahit üzerindeki figürleri inceleyecek olursak, sol taraftaki atlının sağ kolunu yukarı ve geriye kaldırmasıyla birlikte vücut geriye doğru kaykılmış ve bu harekete bağlı olarak, göğüs kafesi derinin altından belirgin bir biçimde ortaya çıkarılmıştır. Ancak diğer taraftan bu hareketle tezat oluşturacak şekilde belinde öne doğru hafif bir eğilme söz konusudur. Bu figürün duruş pozisyonun benzer örnekleri kabartmalı lahitlerde karşımıza çıkmaktadır.

Lahdin sağ tarafında yer alan diğer figürün ise at üzerindeki pozisyonunun yanlış gösterildiği hemen göze çarpmaktadır. Figürün belden itibaren üst gövdesi tamamen cepheye yönelmiştir. Sol bacağı atın gerisinde olmasına rağmen, üst gövdesinin cepheden gösterilmesi anormal bir

durumdur. Adeta at üzerinde yan pozisyonda oturur gibi durmaktadır. Vücudunun üst bölümü ile alt bölümü arasındaki bu denli anatomik uyumsuzluğun görüldüğü benzer örnek bulunmamaktadır.

MS. 2. yüzyılın klasistik anlayışı içinde üretilen eserlerde, Klasik Dönem heykellerinde görülen canlı ve işlevsel vücut hareketlerinin işlevini kaybettiğini ve sanatçıların tercihine bağlı olarak yapay bir etki yarattığını görüyoruz (Zanker, 1974, ss. 117-119). Görünürdeki benzerliklerine rağmen sanatçıların hüneri, detaylarda birbiriyle kontrast yaratan her bir vücut parçasının birleştirilmesinde ortaya çıkmaktadır (Zanker, 1974, ss. 117-119). Antoninler Dönemi ve sonrasında ise vücut oranlarında bozulma ve simetri hataları görülmeye başlar (Kreikenbom, 1990, ss. 75, 78). Burada incelediğimiz lahitte yer alan figürler de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Ptolemaios Müzesi'nde bulunan savaş konulu bir lahit, MS. 2. yüzyılın son dörtlüğünü temsil eden iyi bir örnektir (Redlich, 1942, ss. 112-113; Koch-Sichtermann, 1982, ss. 407, 409, Abb. 440). Lahit teknesinin üstünde sırasıyla, asma filizi, Lesbos kymationu, yumurta-mızrak dizisi ve inci dizisi bezemesi bulunmaktadır. Bu lahit stilistik açıdan, Adana örneğinden bir önceki aşamayı temsil ediyor olmalıdır. Özellikle her iki lahit üzerindeki at figürlerini karşılaştıracak olursak, 898 envanter numaralı Adana parçası üzerindeki at figürlerinin yele tasvirinde daha yapay bir işçiliğin söz konusu olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca bu lahit üzerinde Ptolemaios lahdinden farklı olarak bitkisel bezemenin uygulanmış olması ve Ptolemaios örneğinde figürler arasında daha fazla boşluk bulunması, iki lahit arasında ilk bakışta dikkati çeken farklılıklar olarak değerlendirilebilir. Ptolemaios lahdi üzerindeki figürlerin vücut hatlarında ve giysi kıvrımlarında klasistik akımının etkileri görülürken, Adana örneğindeki figürlerin gerek giysi kıvrımlarında gerekse vücut hareketlerinde ve detaylarında barok özellikler baskındır. Bu durumda Adana lahdinin MS. 200 civarında ortaya çıkan stil değişiminden (Stilwandel) hemen sonra üretilmiş olması gerekir.

Adana örneğindeki figürlerin giysi işçiliğine benzer bir işçilik, Tarsus'tan ele geçen ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir başka savaş konulu lahit üzerindeki figürlerin giysilerinde karşımıza çıkmaktadır (Koch, 1982, s. 180). Her iki örnekte de giysi kıvrımları matkap kullanılarak derin kanallar oluşturmak suretiyle oluşturulmuştur ve kıvrımların yüzeyi nispeten yassılaştırılmış bir forma sahiptir. Figürlerin arasında boşluklar bulunması, at yelesinin yapay matkap işçiliği, lahit üst pervazının tamamen bitkisel bezeme (kıvrım dallar ve akanthus yaprakları gibi) ile bezenmiş olması gibi unsurlar, her iki lahitte de MS. 3. yüzyılın ilk dörtlüğüne işaret eden ortak özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

MS. 3. yüzyılın ortalarına doğru, lahitler üzerindeki savaş sahnelerinde figürlerin sayıca çoğaldığı görülmektedir. Bu artış, yüksek kabartma olarak işlenen figürlerin arasındaki boşluklara, yüksek veya alçak kabartma olarak işlenen diğer figürlerin yerleştirilmesiyle sağlanmıştır. Daha özgür hareket etme olanağı bulan yüksek kabartma figürler arasındaki boş alanlar, ezilen figürlerle ve bunların üst üste gelen hareketli uzuvlarıyla doldurulmuş, böylece sanatçılar heyecanlı atmosferin tansiyonunu daha da arttırmayı başarmışlardır. Ancak, doğal ifadeden uzaklaşma ve hareketlerdeki zorlama devam etmektedir. MS. 3. yüzyılın ikinci dörtlüğüne tarihlenen ve Antalya Arkeoloji Müzesi'nde bulunan savaş konulu lahit (Koch-Sichtermann, 1982, ss. 407, 408, Nr. 2), bu özellikleri taşıyan iyi bir örnektir. Yüzyılın ortalarına tarihlenen ve Tyros nekropolisinden açığa çıkarılan üç lahit, savaş konulu geç dönem lahitlerin özelliklerini en iyi şekilde yansıtmaktadırlar (Resim 6: Chéhab, 1968, ss. 41-44, 81, Taf. 22-26; Koch-Sichtermann, 1982, ss. 405, 407, 408, 410, Nr. 20, 66, 67; Chéhab, 1985, s. 501, Taf. 89; s. 687, Taf. 136c, 137-139; s. 600, Taf. 122-125) Bu lahitler üzerindeki figürler Adana örneğine kıyasla daha yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir. Ayrıca sayıları artan figürler fon üzerine, boş alan bırakılmayacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu özelliklerden yoksun olan Adana lahdi, MS. 3. yüzyılın ilk dörtlüğüne ait olmalıdır.

Resim 6: *Savaş Konulu Lahit, Tyros Nekropolisi (Chéhab 1968: Pls. 24).*

3. Sonuç

Burada değerlendirdiğimiz eserlerden ilki olan 5826 envanter numaralı Dionysos lahdine ait parçayı, benzer konulu Attika lahitleriyle kıyasladığımızda, bazı farklı unsurlar taşıdığını görmekteyiz. Öncelikle, Attika lahitlerinin Pentelikon mermerinden üretildiklerini (Koch, 2010, s. 9) göz önünde bulundurarak, ince grenli beyaz mermerden üretilen Adana örneğinin Attika'dan ithal edilmediğini söyleyebiliriz. Buna ilaveten, lahdin Lesbos kymationu, yumurta-mızrak dizisi ve inci dizisinden oluşan mimari bezemesinin, silenos figürünün başının üst bölümüne yakın bir yerde kesintiye uğraması ve bu bölümün son derece basit ve gelişigüzel bir bezeme ile doldurulmuş olması, Attika lahitlerinde karşılaşmadığımız bir durumdur ve Adana örneğinin Anadolulu ustalar tarafından üretilmiş olabileceğini düşündürür.

Lahit üzerinde betimlenen satyrosun dans pozunun öncülleri, benzer konulu Attika üretimi lahitlerde görülmektedir. Dolayısıyla, burada bilinen bir şemanın uygulandığı anlaşılmaktadır. Attika lahitlerinin MS. 2. yüzyılın ikinci dörtlüğünden itibaren üretilmeye başlandığını ve bu ilk örnekler üzerinde Dionysos ile ilişkili konuların betimlendiğini belirtmiştik. Anadolu üretimi olduğunu düşündüğüm ve MS. 140-180 yılları arasına tarihlediğim 5826 envanter numaralı lahit parçası, Attika lahitleri üretilmeye başladıktan bir süre sonra, Anadolulu sanatçılar tarafından yerel bir versiyon (taklit) olarak üretilmiş olmalıdır.

898 envanter numaralı savaş konulu lahit parçasına baktığımızda, öncelikle bu eserin de ince grenli beyaz mermeri göz önüne alınarak Attika'dan ithal edilmediğini belirtmek gerekir. Lahit üzerindeki sahnede, sağ taraftaki figürün at üzerindeki duruşu oldukça hatalı gösterilmiştir ve bu anlamda bir benzeri bulunmamaktadır.

Bunun yanı sıra lahit teknesinin üst pervazında tamamen bitkisel bezeme uygulaması, bu lahde ayrı bir önem kazandırmaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Attika lahit bezeme geleneğinde lahit teknesinin üst pervazı, Klasik Yunan geleneğinin bir devamı olarak, Lesbos, yumurta ve inci dizisi ile bezenmektedir. Bu alanda tamamen bitkisel bezeme görülmesi, Attika üretimi lahitler için alışılmadık bir durumdur. Buna karşın Anadolu'da, pervazı tamamen bitkisel bezemeli on lahit parçası bilinmektedir. Bu örneklerin dördü MS. 3.yüzyılın ilk dörtlüğüne bir başka değişle lahit üst pervazında tamamen bitkisel bezeme uygulamasının ortaya çıktığı döneme tarihlenmektedir (Adana Ark. Müz. Env. No. 898; Istanbul Ark. Müz, Env. No. 4015-4016; Rogge, 1995, ss. 132-133, 145-146, Nr. 18, 45, Taf. 59.1, 66.2). Diğer altı parça ise MS. 3. yüzyılın ikinci dörtlüğüne aittir (Side Ark. Müz. Env. No. 822; Istanbul Ark. Müz. Env. No. 73.3; Antalya Ark. Müz. Env. No. 265; Koch-Sichtermann, 1982: s. 424, Nr. 459; Rogge, 1995, ss. 128-129, Nr. 11. Taf. 57.1, 72.3; Oakley, 2011, s. 77, Nr. 24, Taf. 21. 1).

898 envanter numaralı Adana lahdi, Tarsus'tan ele geçen ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan savaş konulu bir başka lahit parçasıyla birlikte, lahit üst pervazında Klasik Yunan geleneğinin dışına çıkılarak yerel ustaların zevkini gösteren örnekler arasında değerlendirilmelidir. Bu lahitler Attika üretimi lahitlerin etkisiyle Anadolu'da üretilmiş olmalıdırlar. Tıpkı, ithal Attika lahitlerinin kopyası olarak üretilen ve Korykos ile Eleusa Sebaste'de ele geçen Eroslu ve girlandlı lahitler gibi (Koch, 2001, s. 265).

Sonuç olarak, Attika lahitlerinin daha ziyade ihracata yönelik olarak üretilmiş olmaları (Koch, 2001, s. 140), İmparatorluk sınırları içinde tanınan bir lahit grubu olarak yer edinmelerini sağlamıştır. Buna bağlı olarak, eyaletlerdeki yerel ustaların bilinen Attik şemaları kendi yorumlarıyla taklit ederek ürettikleri görülmektedir. Adana Müzesi örneklerinin her ikisi de bu şekilde üretilen eserler grubuna girmektedir. Dionysos lahitleri Roma İmparatorluk lahitleri içinde en popüler lahit grubunu oluşturmakla birlikte, Anadolu'da çok az örnekle temsil edilmektedirler (Koch-Sichtermann, 1982, s. 551). Keza savaş konulu lahitler üretim yoğunluğu açısından Dionysos lahitlerinin çok gerisinde kalan bir grup olarak karşımıza çıkmakta olup, Anadolu Müzeleri'nde az sayıda örnekle temsil edilmektedirler. Bu çalışma ile birlikte, söz konusu lahit gruplarına yeni birer örnek daha kazandırılmış olmaktadır.

Kaynakça

Andreae, B. (1980). *Sarkophage mit Darstellungen aus dem Menschenleben. Die römischen Jagdsarkophage, ASR 1, 2.* Berlin.

Chéhab, M. H. (1968). *Sarcophages à relief de Tyr, BMusBeyrouth 21*. Paris.

Chéhab, M. H. (1985). *Fouilles de Tyr. La nécropole. 3. Description des fouilles, BMus.Beyrouth 35*, 483-805.

Durugönül, S. - Kaplan, D., (2009). Kilikia'da Bir Amazon Lahdi. *Gephyra, 6,* 149 – 157.

Fuchs, W. (1959). *Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs. JDI EH 20*. Berlin.

Grassinger, D. (1999). *Die mythologischen Sarkophage. Achill bis Amazone. ASR 12. 1*. Berlin.

Karaosmanoğlu, M. (1996). *Anadolu Mimari Bezemeleri. Roma Çağı Yumurta Dizisi*. Erzurum.

Koch, G. (1982). Östliche Sarkophage in Rom. *BJb 182*, 167-208.

Koch, G. - Sichtermann, H. (1982). *Römische Sarkophage*. München.

Koch, G. (1993). Einige Fragmente Figurengeschmückter Sarkophage. *AA 1993*, 409-435.

Koch, G. (2001). *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*. İstanbul.

Koch, G. (2010). *Türkiye'deki Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri,* Antalya.

Kreikenbom, D. (1990). *Bildwerke nach Polyklet. Kopienkritische Untersuchungen zu den männlischen statuarischen Typen nach polykletischen Vorbildern. Diskophoros, Hermes, Doryphoros, Herakles,Diadumenos.* Berlin.

Matz, F. (1968a). *Die dionysischen Sarkophage. ASR 4. 1.* Berlin.

Matz, F. (1968b). *Die dionysischen Sarkophage. ASR 4. 2.*Berlin.

Matz, F. (1975). *Die dionysischen Sarkophage. ASR 4. 4*. Berlin.

Nocentini, S. (1964). Un sarcofago bacchico al Museo Bardini di Firenze. *AA 1964*, 313-318.

Oakley, J. H. (2011). *Die Attischen Sarkopkage.Die antiken Sarkophag-Reliefs. Band III.*

Andere Mythen, IX. Berlin.

Redlich, R. (1942). *Die Amazonensarkophage des 2. und 3. Jahrhunderts n.Chr. Schriften zur Kunst des Altertums. Band 4.* Berlin.

Robert, C. (1968). *Mythologische Cyklen. Die antiken Sarkophag-Reliefs. Band II. Mythologische Cyklen*. Rome.

Rodenwaldt, G. (1933). Sarcophagi from Xanthos. *JHS 53,* 181-213.

Rogge, S. (1995). *Die attischen Sarkophage. Achill und Hippolytos. ASR 9. 1. 1*. Berlin.

Saverkine, I. I. (1979). *Römische Sarkophage: Römische Sarkophage in der Ermitage*. Berlin.

Vandeput, L. (1997). *The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: a Case Study. SEMA I.* Brepols.

Wiegartz, H. (1977). Zu Problemen einer Chronogie der attischen Sarkophage. *AA, 1977*,

383-388.

Zanker, P. (1974). *Klassizistische Statuen. Studien zur Veränderung des Kunstgeschmacks in der römischen Kaiserzeit*. Mainz am Rhein.